

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ У ФАХОВІЙ ОСВІТІ

У статті розглядаються основні підходи до вивчення феномену саморозвитку особистості. Визначаються чинники саморозвитку особистості, аналізуються шляхи забезпечення формування компетентності саморозвитку особистості в контексті фахової освіти.

Ключові слова: саморозвиток, самореалізація, чинники саморозвитку особистості, компетентність саморозвитку, компетентнісний підхід.

Актуальність проблеми формування компетентності саморозвитку зумовлена потребою особистості у самореалізації. *Компетентність саморозвитку* визначається нами як вища форма розвитку особистості, прояв її самореалізації, одна з ключових компетенцій майбутнього фахівця.

Процес освіти закономірно передбачає самореалізацію особистості, зокрема компетентнісний підхід до професійної підготовки у ВНЗ сприяє активізації цілого комплексу психологічних механізмів самореалізації майбутнього фахівця в сучасних умовах динамізму зміни знань та інформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблеми саморозвитку включає аналіз різних аспектів психологічної науки, її розв'язання неможливе, насамперед, без осмислення досягнень

і знахідок, зроблених вченими у царині загальнотеоретичних і методологічних проблем психології (К. А. Абульхановою-Славською, Б. Г. Ананьєвим, Л. І. Анциферовою, Л. С. Виготським, В. В. Давидовим, Д. Б. Ельконіним, Г. С. Костюком, О. М. Леонтєвим, Б. Ф. Ломовим, Б. В. Мясищевим, А. В. Петровським, С. Л. Рубінштейном, Д. М. Узнадзе, Є. В. Шороховою).

Сьогодні проблема саморозвитку особистості перебуває в центрі уваги багатьох науковців. На теоретико-методологічному рівні проблема саморозвитку особистості знайшла своє висвітлення у працях вітчизняних (Г. Костюк, І. Бех, Б. Вульф, О. Газман, Г. Звенигородська, В. Зінченко, І. Булах, О. Киричук, Б. Кобзар, І. Маноха, Т. Титаренко, Н. Чепелєва, В. Волков, Л. Кулікова, Т. Пунцева, П. Горностай, А. Меренков, О. Киричук, О. Корніяка, І. Кузьменко, М. Ценко) та зарубіжних (Р. Бернс, А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс та ін.) дослідників.

Основним завданням нашого дослідження є вивчення умов і теоретичне обґрунтування шляхів формування компетентності саморозвитку майбутніх фахівців у процесі їхньої фахової підготовки у ВНЗ. Слід зауважити, що психологічні проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців у вітчизняній психології досліджувалися в зв'язку з аналізом професіоналізації особистості в межах теорії діяльності (Ю. М. Забродін, О. А. Конопкін, О. М. Леонтєв, Б. Ф. Ломов, В. Д. Шадриков та ін.); психологічних концепцій професійного становлення та професійного розвитку особистості в межах особистісно-розвивального (Г. О. Балл, Є. О. Климов, А. К. Маркова, Л. М. Мітіна [6], Б. О. Федоришин та ін.) та акмеологічного підходів (А. А. Деркач, Н. В. Кузьміна, В. А. Семиченко, А. П. Ситников, Т. А. Ясюкова та ін.), особливостей самоактуалізації особистості під час професійної підготовки та діяльності (О. О. Бодальов, Л. М. Мітіна, Л. М. Ожигова, А. О. Реан). Основні аспекти компетентісного підходу описані у працях вітчизняних і російських (С. Архипова, Н. Лобанова, О. Овчарук, Н. Протасова, С. Калашнікова, О. Пометун, І. Зимняя, Н. Бібік та ін.), а також зарубіжних (Д. Кур, Е. Кліме, Х. Мендель, Д. Равен, Д. МакКлелланд та ін.) науковців.

Разом з тим залишається недостатньо розробленою проблема виявлення й аналізу умов, що сприяють формуванню та ефективній реалізації процесу саморозвитку особистості в процесі фахової освіти.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та визначення шляхів наукового забезпечення формування компетентності саморозвитку в процесі підготовки майбутнього фахівця.

Виклад основного матеріалу. У сучасній науці категорія «саморозвиток» є однією з ключових. У психологічній теорії дане поняття визначається як процес, «що складається з усвідомлення і прийняття індивідом власного досвіду і власної особистості» [5]. Саморозвиток здійснюється в межах життєдіяльності людини як прояв активності, що визначається здатністю здійснювати особистісні вибори на базі пізнання себе. Принцип саморозвитку покладений в основу особистісного та професійного розвитку й самореалізації особистості.

Самореалізація ж неможлива без саморозвитку, яка за К. А. Абульхановою-Славською, є свого роду вищою стадією розвитку зрілої людської особистості, результатом особистісного зростання та розвитку [1].

Досліджуючи проблему саморозвитку, варто виділити дві групи факторів, що впливають на його формування та розвиток, а саме:

- внутрішні фактори (потреби, мотиви, інтереси та установки);
- зовнішні фактори (впливи середовища та цілеспрямоване виховання).

Розкриваючи психологічний зміст формування саморозвитку, головну увагу слід приділити такому поняттю, як активність особистості. Всі зовнішні фактори сприяють розвитку та формуванню саморозвитку лише тоді, коли вони взаємодіють із внутрішніми механізмами її власної активності в роботі над собою, а саме з потребами, мотивами, інтересами, переконаннями тощо і здійснюють на них позитивний вплив. Детермінанти саморозвитку містяться в самій людині, певною мірою індивідуальність творить сама себе.

У контексті нашого дослідження особливого значення набуває проблема визначення можливостей цілеспрямованого впливу на саморозвиток особистості у роки студентства. Саме в цей період провідною діяльністю є навчально-професійна, яка стає простором для розвитку особистості. Як відомо, одним із найважливіших законів психології, сформульованих Л. Виготським, є твердження, що навчання веде за собою розвиток особистості. Учіння є діяльністю, а особистість, як загально визнано психологами, і розвивається у процесі діяльності. Освіта допомагає людині включитися у життя, адаптуватися в ньому, адже її метою є підготовка особистості до життя в соціумі, бути обізнаною в різних її сферах тощо.

Теоретичним підґрунтям нашого наукового пошуку виступає концепція саморозвитку особистості Г. С. Костюка, в якій автор розкриває співвідношення розвитку як власної активності суб'єкта і як наслідку його взаємодії з оточуючим світом. Освітнє середо-

вище розглядається Г. С Костюком як оптимальне для розвитку та саморозвитку індивіда [2].

Одним з найважливіших завдань навчання є не тільки і не стільки одержання студентами готових знань, скільки навчання їх методів самостійного здобуття цих знань упродовж життя. Адже на поточний момент працедавці потребують фахівця компетентного не тільки в певній галузі професійної діяльності, але й здатного до самонавчання, особистісного зростання, соціальної взаємодії.

Із вищевикладеного актуальним постає питання про такі поняття, як «компетентність», «компетенції» майбутнього фахівця. Аналіз досліджень показує, що більшість авторів визначають компетентність не як набір знань, умінь і здібностей, а як здатність або готовність працівника мобілізувати всі ресурси (тобто організовані в систему знання й уміння, навички, здібності та особистісні риси) для ефективного виконання завдання адекватно конкретній ситуації, тобто відповідно до цілей і умов перебігу організаційного процесу. Таким чином, компетентність розглядається як особистісна категорія, а компетенції — як окремі інтегровані знання й уміння, що складають «анатомію» компетентності, визначаючи коло питань, за якими характеризують цю якість.

Критерієм успішності професійної діяльності людини можна вважати її безперервний особистісний саморозвиток. Очевидно й те, що саморозвиток особистості відбувається переважно в контексті професійної діяльності, наповнюється її змістом, а професійна спрямованість є фактором особистісного зростання. Звідси зрозуміло, що вивчення особливостей формування суб'єкта особистісного саморозвитку неможливе поза контекстом його професійного становлення. Тим більше важливо викликати потребу в постійному особистісному і професійному саморозвитку молоді в умовах її професійної підготовки як запоруку професіоналізму майбутньої фахової діяльності.

На підставі проведеного аналізу літератури узагальнено класифікацію основних груп компетентностей, а саме [3; 7]:

— *соціальні* компетентності, що пов'язані з оточенням, життям суспільства, соціальною діяльністю особистості та репрезентованою здатністю до співпраці, мобільністю в різних соціальних умовах, соціальними й громадянськими цінностями та вміннями тощо;

— *мотиваційні* компетентності, що відбивають внутрішню мотивацію, інтереси й індивідуальний вибір особистості — винахідливість, бажання змінити життя на краще, здатність до навчання;

– *функціональні* компетентності, що пов'язані зі сферою знань, умінням оперувати науковими знаннями та фактичним матеріалом.

Якщо брати до уваги основні групи компетентностей, яких потребує сучасне життя, то саме саморозвиток й самоосвіта інтегрують в собі різні сторони даного феномену, а також найбільш тісно пов'язані з потребою та готовністю фахівця постійно навчатися як у професійній сфері, так і в особистісному суспільному житті (С. Подмазін). І саме тому однією з головних компетенцій майбутнього фахівця ми ставимо «компетентність саморозвитку». Визначаються такі складові цього поняття [3]:

– *когнітивна складова*, що виступає як системоутворювальна, адже йдеться про саморозвиток як особливий вид діяльності, що формує свідоме пріоритетно-ціннісне ставлення до майбутньої професії;

– *особистісна складова*, яка виконує формувальні функції; основу її складають такі інтегральні характеристики, як самоактуалізація — вищий рівень мотивації, пов'язаний із процесами самореалізації, самоздійснення та самосприйняття; усвідомлення на рівні переконань, важливості самостійного здобуття, розширення та поглиблення знань про саморозвиток;

операційно-процесуальна складова, що пов'язана з удосконаленням умінь і навичок у сфері самопізнання, рефлексії, спрямованої на саморозвиток, і особистісного впливу на цей процес.

Основні характеристики «компетентності саморозвитку» можуть виступати водночас критеріями оцінювання сформованості особистості [3]. Це знання про роль самоактуалізації й усвідомлення значущості особистої причетності до процесу самовдосконалення інших учасників навчальної взаємодії; готовність до самоосвіти та самовиховання; спроможність до самопізнання, саморефлексії та самовиховання.

Зауважимо, що основні складові досліджуваного нами процесу розумілися нами як явища — рушійні сили цього процесу, що визначають умови його формування. А це висуває певні вимоги до змісту професійної підготовки майбутнього фахівця. Провідна тенденція модернізації освітнього процесу потребує переходу від знанневої до особистісної парадигми педагогічної діяльності. На нашу думку, компетентісно зорієнтований підхід до формування освіти має стати концептуальним орієнтиром вищих шкіл.

Компетентісно зорієнтований підхід у навчально-виховному процесі ВНЗ — «це дієвий освітній інструмент розвитку особистос-

ті, спрямований на активне та конструктивне входження людини у сучасні суспільні процеси, досягнення високого рівня власної самореалізації, життєвої компетентності та професійного успіху» [4, с. 138].

Педагогічними та методичними основами процесу саморозвитку, на нашу думку, є:

1. Утвердження думки про студента як суб'єкта навчально-виховного процесу та ідеї про вирішальну роль власної активності в роботі над собою.

2. Відмова від авторитаризму в навчально-виховній діяльності.

3. Розуміння педагогами особистісної неповторності студента, вивчення його індивідуальних інтересів, нахилів, здібностей.

4. Стимулювання особистості молодих людей до саморозвитку. Це можливо за умови, коли зовнішні впливи і дії викликають у них переживання внутрішніх суперечностей між досягнутим і необхідним рівнем в оволодінні знаннями, практичними уміннями та навичками, способами творчої діяльності і сприяють формуванню відповідних потреб.

Виділяємо наступні способи створення педагогічних умов, за яких у студентів виникає переживання внутрішніх суперечностей і відбувається формування потребнісно-мотиваційної сфери.

У навчанні:

- новизна матеріалу, який вивчається;
- створення проблемно-пізнавальних ситуацій;
- використання прикладів і фактів;
- застосування евристично-пошукових та дослідницьких прийомів навчальної роботи;
- різноманітність методів оволодіння знаннями, практичними уміннями та навичками;
- доцільний педагогічний контроль.

У системі позаурочної виховної роботи:

- висока змістовність виховної діяльності;
- різноманітність форм і постійне їх оновлення;
- опора на самостійність студентів;
- розширення соціально значущої діяльності і позауніверситетських зв'язків;
- дискусійність заходів.

5. Сприяння розв'язанню внутрішніх суперечностей юнака і задоволенню його потреб. Коли це відбувається, особистість відчуває емоційне піднесення, що стимулює діяльність самовдосконалення.

В протилежному разі емоційне напруження набуває негативного характеру, тону діяльності значно знижується.

6. Створення гуманної, психологічно комфортної атмосфери в первинному колективі, що стимулює прагнення юнака до саморозвитку.

Отже, в умовах реалізації компетентнісного підходу до фахової освіти у ВНЗ забезпечується актуалізація компетентності саморозвитку студента: формується прагнення до безперервної освіти, постійного самовдосконалення та саморозвитку.

Серед основних умов навчального простору сучасних ВНЗ, які сприяють актуалізації феномену «компетентність саморозвитку», виділяємо такі, як: впровадження особистісно орієнтованого підходу, який забезпечує реалізацію прогностичної функції через особистісно орієнтований вплив та визначення індивідуальних навчальних траєкторій для студентів; втілення діагностично-стимуляційних засад у відповідні способи навчальної діяльності задля спонукання внутрішніх ресурсів особистості, її мотивації до саморозвитку й самовдосконалення.

Наведені рекомендації розроблені з урахуванням психологічних особливостей феномену і можуть слугувати методичним орієнтиром у процесі розбудови взаємодії між викладачем та студентом.

В статье рассматриваются основные подходы к изучению феномена саморазвития личности. Определяются факторы саморазвития личности, анализируются пути обеспечения формирования компетентности саморазвития личности в контексте профессионального образования.

Ключевые слова: саморазвитие, самореализация, факторы саморазвития личности, компетентность саморазвития, компетентностный подход.

The article reviews the main approaches to studying the phenomenon of self-identity. Factors are determined self-identity, analyzed ways of ensuring the competence of self-identity formation in the context of professional education.

Key words: self-development, self-realization, self-development personality factors, self-competence, competence approach.

Література

1. *Абульханова-Славская К. А.* Деятельность и психология личности. — М. : Наука, 1980. - 334 с.
2. *Костюк Г. С.* Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості.— К., 1989.
3. Компетентність саморозвитку фахівця: педагогічні засади формування у вищій школі / О. О. Біла, Т. Р. Гуменникова, Я. В. Кічук та ін.; наук. ред., упоряд. Н. В. Кічук; Півден. наук. центр АПН України. Ізмаїл, держ. гуманіт. ун-т. — 2007. — 235 с
4. *Кузікова С. Б.* Аналіз чинників саморозвитку особистості в ракурсі функціонального напрямку в психології. Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. пр. Інституту психології ім. Г. С Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка - Т. 10. - Ч. 4. - К., 2008. - 682 с.
5. *Міляєва В. Р.* Формування фахової компетентності державних службовців у системі підвищення кваліфікації: монографія. — Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка, 2011. — 298 с
6. *Митина Л. М.* Психология развития конкурентоспособной личности. - М. : МПСИ; Воронеж : МОДЭК, 2002. - 400 с.
7. *Цукерман Г. А., Мастеров Б. М.* Психология саморазвития. — М. : Интерпракс, 1995. — 288 с.